

WAARDEVOL SCHOOL- EXAMEN EN DE ROL VAN DE EXAMENCOMMISSIE

Inspiratie en
handvatten
voor scholen

Interview

"Scholen hebben veel vrijheid om zelf invulling te geven aan het schoolexamen"

Praktijkvoorbeeld

Als je het evalueren overslaat, heb je je advies niet goed onderbouwd

Kennis

Het effect van toetsen op de ervaren toetsdruk van scholieren

Artikelen

- 04 Naar een waardevol en rijk schoolexamen
- 08 Zo werkt een kleine examencommissie
- 12 Vier succesingrediënten van en voor de examencommissie
- 16 Het belang van goede borging
- 20 Zet in op een samenhangend toetsbeleid
- 26 De waarde van evalueren
- 28 Zo geven scholen kleur aan het schoolexamen
- 38 Examenvragen? De Kennisrotonde geeft antwoord

Instrumenten

- 11 Waar kun je terecht met vragen?
- 19 Maatwerk: wat kan en mag?
- 24 Checklists, handreikingen en zelfevaluatie-instrument voor kwaliteitsborging schoolexaminering
- 37 Podcast Waardevol schoolexamen

Bij een magazine vol praktijkvoorbeelden en instrumenten past een introductie vanuit de praktijk. Met die gedachte klopten de samenstellers van dit magazine bij ons aan. Sinds vier jaar maken wij deel uit van de examencommissie van onze school, het Stanislascollege Westplantsoen Delft. En als ons in die jaren iets duidelijk is geworden, dan is het wel dat de examencommissie een complexe opdracht heeft. Op papier lijkt alles helder geregeld, in de praktijk is dat zelden zo. Het borgen van de kwaliteit van de schoolexaminering vraagt om kennis en ervaring, maar ook om zorgvuldige afwegingen, gesprek en soms twijfel.

Onze examencommissie heeft daarbij veel houvast aan de verhalen en ervaringen van examencommissies van andere scholen. Wij komen binnen een leernetwerk regelmatig samen met andere examencommissies uit het land. We leren van elkaar door intervisie, door casussen en dilemma's te bespreken, ervaringen te delen en elkaar advies te geven.

Daarbij blijkt telkens weer dat er grote verschillen zijn in de manier waarop scholen hun examencommissie en schoolexamen inrichten. Verschillen in de samenstelling en facilitering van de commissie, in positie, rol en taken. Verschillen in de 'kleur' van het schoolexamen, ingevuld vanuit de visie van de school. Juist die verschillen maken dat we veel van elkaar kunnen leren.

Wij juichen dan ook toe dat betrokkenen van verschillende scholen in dit magazine hun praktijkvoorbeelden delen. Zij vertellen hoe ze werken aan de kwaliteitsverbetering van de schoolexaminering en welke rol de examencommissie daarbij speelt. Ook onze eigen ervaringen werden opgetekend. Niet om te laten zien 'hoe het moet', maar om professionals die zich bezighouden met deze materie te inspireren en handvatten te bieden.

We wensen je veel leesplezier en leerwinst toe.

Lucie Aarts en Jan Pieter Broekhoven
Leden van de examencommissie van het Stanislascollege Westplantsoen Delft

"HET BORGEN VAN DE KWALITEIT VAN DE SCHOOLEXAMINERING VRAAGT OM KENNIS EN ERVARING, MAAR OOK OM ZORGVULDIGE AFWEGINGEN, GESPREK EN SOMS TWIJFEL"

Tekst: Elise Schouten

Naar een waardevol en rijk schoolexamen

Veel scholen werken aan vernieuwing van de toets- en schoolexamenpraktijk, zo blijkt uit dit magazine. Zij maken dankbaar gebruik van de ruimte die de regelgeving daarvoor biedt. Piet Groenewegen en Tes Schmeink, respectievelijk senior beleidsadviseur en beleidsadviseur van de VO-raad, juichen dat toe omdat het bijdraagt aan een waardevol en rijk schoolexamen. “Als de toetsing en examinering rijk zijn, wordt het onderwijs ook rijker. Dat versterkt de motivatie van de leerlingen en levert daardoor een bijdrage aan de onderwijskwaliteit.”

Naar aanleiding van examenincidenten in 2018/2019, die aan het licht brachten dat niet alle scholen de kwaliteit van het schoolexamen goed hadden geborgd, is de regelgeving voor examinering aangepast. De nieuwe regels, die sinds schooljaar 2021–2022 gelden, waren voor veel scholen aanleiding om het schoolexamen onder de loep te nemen en het toetsbeleid te vernieuwen. Een mooie ontwikkeling, vinden Piet Groenewegen en Tes Schmeink, want een waardevol en rijk schoolexamen begint met een doordacht toetsbeleid dat is gebaseerd op een heldere toetsvisie.

BEWUSTE KEUZES MAKEN

Zo’n visie is belangrijk omdat scholen heel wat keuzemogelijkheden hebben als het gaat om het schoolexamen, al zijn scholen en vakdocenten zich daar niet altijd van bewust. Vaak ervaren zij de bestaande schoolexamenpraktijk als een gegeven: zo doen we het al jaren.

“Maar het is wél een keuze”, benadrukt Piet. “Scholen hebben veel vrijheid om zelf invulling te geven aan het schoolexamen. Het is niet voor niets dat het eindexamen uit twee delen bestaat, want het centraal examen en het schoolexamen bedienen verschillende leerdoelen. “Toetst het centraal examen landelijke

leerdoelen die gemakkelijk gestandaardiseerd getoetst kunnen worden, het schoolexamen toetst landelijke leerdoelen die je niet gestandaardiseerd kunt toetsen. Denk aan vaardigheden, competenties, onderzoek, samenwerking, presenteren, stage. Ook biedt het schoolexamen ruimte om aandacht te besteden aan leerdoelen die de school belangrijk vindt. Het schoolexamen heeft een op zichzelf staande waarde en geeft ruimte voor andere toetsvormen en andere inhoud dan het centraal examen.” Scholen en vaksecties maken daarin altijd keuzes, maar doen dat lang niet altijd bewust of in samenhang. Als scholen die ruimte benutten en in hun toetsbeleid bewust keuzes maken, leidt dat dikwijls tot een bredere beoordeling van leerlingen en tot een sterke samenhang tussen het onderwijs en de toetsing.

“ALS DE TOETSING EN EXAMINERING RIJK ZIJN, WORDT HET ONDERWIJS OOK RIJKE”

Piet Groenewegen
en Tes Schmeink

SAMENHANG ONDERWIJSVISIE

Die samenhang tussen onderwijs en toetsing wordt sterker als het toetsbeleid is gebaseerd op het onderwijsconcept van de school en de idealen van vakdocenten. Dan doet het toetsbeleid recht aan de uitgangspunten van het betreffende vak, aan het concept van de school en aan de professionele idealen van docenten. De vraag is: hoe zorgen we ervoor dat de vorm en inhoud van ons schoolexamen past bij onze doelstellingen, onze identiteit, bij wat vakdocenten belangrijk vinden en bij wat we met leerlingen willen bereiken?

“Een school die het bijvoorbeeld belangrijk vindt dat leerlingen zelf keuzes kunnen maken, kan ook keuzemogelijkheden opnemen in het PTA”, geeft Tes als voorbeeld. “Zo kun je (inhoudelijke) speerpunten, zoals maatschappelijke betrokkenheid of samenwerken, bewust laten terugkomen in de toetsing en examinering. Maar ook de vorm van toetsen kun je laten aansluiten bij wat je als school belangrijk vindt. In plaats van een schriftelijke toets, houden leerlingen bijvoorbeeld een presentatie of doen ze een assessment.”

Naast de onderwijsvisie, kunnen scholen het toetsbeleid verbinden met andere aspecten, zoals het type leerling (die bijvoorbeeld baat heeft bij veel structuur) of het specifieke karakter van de school. “Een groene school waar ik mee sprak legt in de toetsen

van de theorievakken bijvoorbeeld stevast de relatie met het groene domein,” vertelt Tes. “De tekst in het schoolexamen Engels gaat bijvoorbeeld over een ‘groen onderwerp’ en bij de toets Nederlands moeten leerlingen een sollicitatiebrief schrijven naar een groen bedrijf. En een school die leerlingen voorbereidt op een academisch vervolg kiest bijvoorbeeld bij bijna alle vakken op een stevige onderzoekscomponent in de vorm van praktische opdrachten.”

“SCHOLEN HEBBEN
VEEL VRIJHEID OM
ZELF INVULLING TE
GEVEN AAN HET
SCHOOLEXAMEN”

EXAMENCOMMISSIE POSITIONEREN

Een van de regels is dat scholen een examencommissie moeten hebben die de kwaliteit en het afsluitend karakter van het schoolexamen moet borgen. Dat houdt in dat de examencommissie moet signaleren, evalueren en adviseren, licht Piet toe. “Daarmee kan de commissie beweging brengen in het toetsbeleid en bijdragen aan de verbetering daarvan. We horen nogal eens van examencommissies dat het lastig is om te evalueren en adviseren, omdat de school geen heldere visie op toetsing en examineren of geen duidelijk toetsbeleid heeft. Dit bevestigt dat het belangrijk is dat scholen allereerst gezamenlijk uitgangspunten en principes formuleren voor het toetsbeleid. Visieontwikkeling is in de eerste plaats de taak van de schoolleiding, maar de examencommissie kan hierbij een stimulerende rol spelen.”

Zo is het belangrijk dat bestuur en schoolleiding zich ervan bewust zijn dat de examencommissie substantieel kan bijdragen aan verbetering van de kwaliteit van toetsing en schoolexaminering en dat de commissie ook als zodanig wordt ingezet. “Dat impliceert dat de examencommissie in de school goed is gepositioneerd”, zegt Tes. “Voor 2021 hadden scholen ook wel een examencommissie, maar die had een andere functie, bijvoorbeeld klachten verwerken. Nu heeft de examencommissie expliciet de taak van het borgen van de kwaliteit van de schoolexaminering en kan de commissie in de school als een kritische gesprekspartner fungeren als het gaat over het schoolexamen. Om zich als zodanig te positioneren, heeft de examencommissie de schoolleiding nodig. Er zijn bijvoorbeeld examencommissies die met steun van de schoolleiding een ronde langs alle vaksecties maken om zichzelf te introduceren als gesprekspartner over het schoolexamen. Dat is in het kader van de positionering een goede actie.”

TOETSBELEID LEVEND HOUDEN

Als de school een toetsvisie heeft geformuleerd die is vertaald in een concreet toetsbeleid met afspraken over hoe leerlingen worden getoetst en beoordeeld, is het vervolgens zaak dat dit toetsbeleid in de school gaat en blijft leven. In dat proces van ‘levend houden’ zien we de signalerende, evaluerende en adviserende taak van de examencommissie terug.

Het toetsbeleid ‘leeft’ als het beleid zichtbaar is in de dagelijkse praktijk en als het onderwerp van gesprek is in secties, teams en schoolleiding. “Maar ook gesprekken met leerlingen kunnen de examencommissie zinvolle informatie geven”, zegt Piet. “Het is aan de schoolleiding om het gesprek over toetsing en examinering binnen de school te stimuleren en te faciliteren. De examencommissie kan daarbij echter een eigen, actieve rol spelen, zeker gezien de wettelijke taak van de examencommissie om jaarlijks een evaluatie uit te voeren. Het is verrijkend als daarbij ook bredere vragen aan de orde komen, zoals: ‘klopt hoe wij toetsen en examineren nog bij wat wij beogen?’ en ‘waarom doen we de dingen zoals we ze doen?’

“Je houdt het toetsbeleid ook levend als secties en docenten good practices uitwisselen”, voegt Tes toe. “Er gebeuren in secties vaak hele mooie dingen op het gebied van toetsen en beoordelen, die dan binnen een school niet worden gedeeld. Dat is zonde, omdat mensen veel van elkaar kunnen leren. Ook daarbij kan de examencommissie een rol van betekenis spelen.”

OPEN GESPREK VOEREN

Op basis van haar bevindingen geeft de examencommissie jaarlijks advies aan het bevoegd gezag, zo schrijft de regelgeving voor. Piet: “Het is natuurlijk het mooiste als dat advies niet uit de lucht komt vallen. Met andere woorden: dat de schoolleiding en de vakdocenten goed zijn aangehaakt bij wat de examencommissie doet en signaleert. Ook is het belangrijk dat het bevoegd gezag altijd aan de examencommissie terugkoppelt wat ze met het advies gaat doen. Daar mankeert het nog wel eens aan.”

De combinatie van een signalerende, evaluerende en adviserende rol, kan soms best gecompliceerd zijn, weet Tes. “De commissie wil een open gesprek in de school voeren, maar heeft tegelijkertijd een signalerende, evaluerende en adviserende functie. Dat kan soms spanning opleveren. Het is daarom zaak dat de examencommissie goed nadenkt over de rol, houding en toon die ze aanneemt. Het belangrijkste is dat de examencommissie zichtbaar is, zich aanbiedt als gesprekspartner en in de school een open gesprek voert over toetsing en het schoolexamen.”

De Beeldredactie: Gerlinde Schrijver

Roel Vinke,
Vincent van Elburg en
Lisan van Eunen

Tekst: Suzanne Visser

Zo werkt een kleine examencommissie

Op een kleinere school zijn er minder mensen die overkoepelende taken op zich kunnen nemen. Wat betekent dat voor de borging van de schoolexamenkwaliteit? Het voorbeeld van de Capellenborg laat zien dat ook een kleine examencommissie een krachtige motor kan zijn voor de ontwikkeling van een waardevol schoolexamen.

In de gemeente Wijhe, aan de IJssel tussen Deventer en Zwolle, staat de Capellenborg: een openbare middelbare school met 378 leerlingen, die alle schoolsoorten aanbiedt. Het voordeel van een kleine school is dat de communicatielijnen kort zijn, zegt Roel Vinke, voorzitter van de examencommissie: “Collega’s die iemand van de examencommissie zoeken, hebben ons zó gevonden.” De keerzijde is dat er bij veel vakken maar één examendocent is, waardoor het maken en afnemen van schoolexamens eenzaam werk kan zijn. Ook de examencommissie zelf is met drie leden beperkt van omvang. Toch zijn er in drie jaar tijd grote stappen gezet.

WERK VANUIT VISIE

In 2022 was er voor de Capellenborg op het gebied van de schoolexamens werk aan de winkel. De verplichte examencommissie ontbrak nog en bij een inspectiebezoek kreeg de school een herstelopdracht voor technische onvolkomenheden zoals fouten in PTA’s. Er werd meteen een examencommissie benoemd die met de uitvoering van de herstelopdracht werd belast. Vanaf het begin waren de leden van de commissie het er echter over eens dat ze meer wilden doen dan ‘het aanleggen van noodverbanden’, zegt Vincent van Elburg, secretaris van de examencommissie. “Wij willen vanuit visie werken aan een waardevol schoolexamen. Gelukkig krijgen we daar van de directie alle ruimte voor.”

BEGIN BIJ DE OORZAKEN

De kersverse examencommissie zag het inspectierapport als een mooie kans om een examenpraktijk die in vele jaren was gegroeid, eens goed tegen het licht te houden. Om een voorbeeld te geven: het was bij de Capellenborg regel geworden dat leerlingen die zich ziek meldden bij een schoolexamentoets, daarmee hun recht op herkansing verspeelden. “Veel leerlingen meldden zich namelijk in een toetsweek een dagje ziek om hun werkdruk te spreiden, met extra werk voor docenten tot gevolg”, zegt Roel. “Maar hoe verklaarbaar onze maatregel ook was: het mag niet. Ook een leerling die zich heeft ziekgemeld, heeft recht op een herkansing.” Moesten docenten zich dan maar met het extra werk verzoenen? Of slimmere regels bedenken? Door een opmerking van de inspectie ging de examencommissie anders kijken, zegt Roel. “De inspecteur zei: misschien moet je eens kijken waaróm al die leerlingen zich ziekmelden. Is de toetsdruk misschien te hoog?”

KIES VOOR CONCEPTUELE THEMA’S

Die meer conceptuele manier van kijken is sindsdien leidend in de aanpak van de examencommissie. In plaats van technische vragen (die tot technische oplossingen leiden) zet de commissie conceptuele thema’s op de agenda, zoals het afsluitende karakter van schoolexamentoetsen. Daarmee wordt bedoeld dat een schoolexamentoets een toets op eindniveau is en over een substantiële hoeveelheid leerstof gaat, wat resulteert in een beperkt

aantal schoolexamentoetsen per vak. “Als je zo’n concept op de agenda zet, worden docenten zich bewust van het onderliggende doel van toetsing. Ze gaan zich afvragen wat zo’n concept in hun situatie betekent”, zegt Vincent. “In onze PTA’s zat bijvoorbeeld veel herhaling. Onderdelen werden keer op keer getoetst, omdat we dat nu eenmaal altijd zo deden.” Zoals de inspecteur al vermoedde, was de toetsdruk hoog: een havo-leerling maakte in 2024 bijvoorbeeld nog 120 schoolexamentoetsen in de bovenbouw.

ZOEK DE BALANS TUSSEN KADERS EN RUIMTE

Inmiddels is het aantal schoolexamentoetsen in zowel de havo als de andere afdelingen met een kwart tot een derde teruggebracht. “Bij het werken aan een waardevol schoolexamen is het zoeken naar balans: welke kaders geef je mee en op welke punten laat je docenten vrij?”, licht Vincent toe. “Minder toetsmomenten vinden wij als examencommissie zo belangrijk dat we op dit punt kaders hebben gesteld, zoals een grens aan het aantal periodes waarin examenonderdelen kunnen worden afgenomen. Ook op het afsluitende karakter van schoolexamentoetsen controleren we vrij intensief: als we in een PTA op een onverwachte plek een dubbele eindterm-code zien, gaan we met de betreffende sectie in gesprek.”

HOUD HET HAALBAAR

Met maar drie leden en anderhalf uur vaste overlegtijd per week moet de examencommissie op de Capellenborg woekeren met de tijd. Zeker omdat Roel Vinke naast voorzitter van de examencommissie ook plaatsvervangend examensecretaris is, en Lisan van Eunen, het derde lid van de commissie, tevens examensecretaris. Met het oog op de onafhankelijkheid van de examencommissie zou het mooier zijn als het examensecretariaat bij andere mensen zou liggen, zeggen ze, maar dat is in zo’n kleine school niet haalbaar. Roel: “Dan zouden we na elk examencommissieoverleg ook nog met de examensecretaris moeten gaan zitten om alles door te nemen. Dat lukt gewoon niet. Wel hebben we ervoor gezorgd dat we door met onze huidige samenstelling alle leergebieden en leerwegen ‘afdekken’.”

“OP EEN KLEINE SCHOOL ZITTEN ER IN DE TOETSING KWETSBAARHEDEN DIE JE BEWUST MOET AANPAKKEN”

LEG DE TAKEN WAAR ZE HOREN

Op een kleine school is een goede taakverdeling tussen directie, examencommissie en secties extra van belang, zegt de examencommissie. Op de Capellenborg brengt de examencommissie duidelijke adviezen uit aan de directeur en vraagt (en ontvangt) daar steun voor. Omdat de commissie klein is, richt zij zich voornamelijk op visieontwikkeling en grote lijnen en vertrouwt zij veel op de kunde en het eigenaarschap van de secties. Ook de secties hebben belang bij een duidelijke taakverdeling, zegt Vincent: “Als je voor een vak de enige examendocent bent, is het soms lastig om met een collega te sparren, zelfs al stimuleert de school vakoverstijgend overleg. In zo’n geval wil je als docent vooral dat de examencommissie helder maakt vanuit welke principes je een schoolexamenonderdeel kunt vormgeven.”

“WIJ HAMEREN EROP DAT ELK PTA EEN PRODUCT VAN DE SECTIE MOET ZIJN EN NIET VAN ÉÉN PERSOON”

DENK GOED NA OVER JE BOODSCHAP

Een van de redenen dat de examencommissie op de Capellenborg in drie jaar tijd stevig in het zadel is gekomen, is dat zij de communicatie met het schoolteam goed heeft aangepakt, denkt Lisan van Eunen. Zij zit pas kort in de examencommissie en heeft de eerste jaren dus als docent meegemaakt. “Vanaf het begin vertelde de examencommissie op studiedagen heel helder het verhaal: ‘we voldoen niet aan alle eisen, dit is wat er moet gebeuren en wij willen je daarbij helpen.’ Als docent kreeg je daardoor het gevoel: ‘we gaan het met zijn allen regelen.’”

FACILITEER WERKTIJD VOOR DOCENTEN

De tweede sleutelfactor was dat er niet alleen voor de examencommissie maar ook voor de docenten werktijd beschikbaar was. Vincent: “Je kunt wel zeggen: ‘we hebben een herstelopdracht, het moet anders’, maar dan moeten docenten er wel mee aan de slag kunnen. Wij hebben ons er sterk voor gemaakt dat er tijdens achtereenvolgende studiedagen uren werden vrijgemaakt om met de PTA’s aan de slag te gaan, en de directie heeft dat mogelijk gemaakt. Elke vaksectie was in een lokaal aan het werk en als examencommissie liepen wij bij hen langs om hulp te bieden en vragen te beantwoorden.”

PAK KWETSBAARHEDEN AAN

Inmiddels neemt de examencommissie met steun van de directie op verschillende punten positie in. “Op een kleine school zitten er in de toetsing kwetsbaarheden die je bewust moet aanpakken”, vindt Roel. “Wij stimuleren nu bijvoorbeeld dat docenten hun toetsen delen, zodat ze van elkaar weten wat ze doen. Ook hebben wij nu afgesproken dat de sectievoorzitters het aanspreekpunt zijn voor alles rondom het PTA van hun vak. En wij hameren erop dat elk PTA een product van de sectie moet zijn en niet van één persoon. Want wat als die ene persoon naar een andere school vertrekt? Dat zou het schoolexamen veel te kwetsbaar maken.”

NAAR EEN SAMENHANGENDE TOETSVISIE EN TOETSBELEID

Het is nog te vroeg om te zeggen dat de Capellenborg over een uitgewerkte toetsvisie en toetsbeleid beschikt. De directie geeft de examencommissie de ruimte om hierin het voortouw te nemen. Stap voor stap komt er meer op papier te staan. Wanneer is een toets valide en betrouwbaar? Wat vinden wij de kenmerken van een goed PTA? Daarnaast geeft de examencommissie de secties jaarlijks ontwikkelvragen mee. Hoe zou het PTA er logischerwijs uitzien als je redeneert vanuit de doelen van het vak? Hebben jullie schoolexamentoetsen een afsluitend karakter? “We zijn er nog niet, maar de visie groeit”, zegt Roel tot slot. “De tijd dat er secties waren die dachten: ‘we kopiëren het PTA van een andere school wel, dan weten we dat het goed zit’ – die tijd ligt echt achter ons.”

Waar kun je terecht met vragen?

Heb je vragen over schoolexamens, de organisatie ervan of de ondersteunende materialen? Op de websites hieronder vind je betrouwbare informatie, praktische hulpmiddelen en contactpunten die je verder kunnen helpen.

Examenloket

Voor vragen over de wet- en regelgeving rond school- en centrale examens.

→ [Check website](#)

VO-raad

De VO-raad stelt checklists en handreikingen en een zelfevaluatie-instrument schoolexaminering beschikbaar. Deze publicaties bieden scholen handvatten om te komen tot een goede kwaliteitsborging schoolexaminering.

→ [Check website](#)

PLEXS

De vereniging door en voor examensecretarissen.

→ [Check website](#)

Stichting Platforms Vmbo (SPV)

Scholen, besturen en docenten vinden hier onder meer informatie over organisatie en inhoud van examinering en praktische tools. SPV biedt op de website bijscholingvmbo.nl informatie over trainingen rond schoolexaminering.

→ [Check website](#)

SLO

SLO biedt voor elk vak een handreiking voor het schoolexamen, bedoeld ter ondersteuning van vaksecties en scholen. Zij hebben geen verplichtend karakter. De handreikingen geven ideeën voor de inrichting van het schoolexamen. Daarnaast zijn suggesties opgenomen voor vorm en inhoud van schoolexamentoetsen en het PTA.

→ [Check website](#)

Tekst: Karin Marijnīs

Vier succes- ingrediënten van en voor de examencommissie

Solide en effectief doet de examencommissie van De Meerwaarde wat ze moet doen: signaleren, evalueren en gevraagd en ongevraagd advies geven aan de schoolleiding. Hoe? De examencommissie vertelt wat haar succesfactoren zijn.

De Meerwaarde is een school voor vmbo en praktijkonderwijs in Barneveld met ruim 1.800 leerlingen. Er was al jaren een examencommissie actief, maar die hield zich vooral bezig met de organisatie van het centraal examen. “De kerntaak van een examencommissie is de kwaliteit van de schoolexaminering borgen, maar wij waren vooral uitvoerend bezig”, vertelt voorzitter Uulke van Barneveld, die ook docent economie op De Meerwaarde is. “De invoering van de wet VO 2020, waarin de taken van een examencommissie zijn opgenomen, was een wake-up call. Doen we de goede dingen en doen we ze goed? Het antwoord was ‘niet helemaal’. Er moest iets veranderen om van ‘zorgen voor’ naar ‘borgen van’ te gaan.”

SIGNALEREN, EVALUEREN EN ADVISEREN

De organisatie van het proces rondom bewaking en uitvoering van toetsing en

(school)examinering van De Meerwaarde ging op de schop: er werd een nieuwe examencommissie geïnstalleerd die aan de wettelijke eisen voldeed en de school formeerde een examenbureau dat de examensecretaris bij zijn werkzaamheden ondersteunt. Een toetscommissie met leden van de vakgroepen vormt de schakel tussen de vakgroepen en de examencommissie. De examencommissie zelf richt zich op haar kerntaken, namelijk de kwaliteit van de examens bewaken en verbeteren door te signaleren, te evalueren en te adviseren.

STEVIGE POSITIE IN SCHOOL

“Dankzij de goede samenwerking met het bestuur en de directie kwam deze rolverdeling tot stand”, zegt Uulke. “We hebben goede procesafspraken kunnen maken over de adviezen aan de directie en de opvolging daarvan. Dat helpt de examencommissie bij de uitvoering van

haar taken. Als examencommissie geven we niet alleen advies, we kunnen door de directie ook om advies gevraagd worden. Mede daardoor, maar ook doordat de directie echt wat met onze adviezen doet, hebben we inmiddels een stevige positie in de school. Dat is een belangrijke voorwaarde voor succes.”

MEERDERE PETTEN

De examencommissie bestaat naast Uulke uit Julia Simon, docent economie en vakgroepleider, en Ans ter Haar, onderwijskundig adviseur en voormalig docent Engels en Nederlands op De Meerwaarde. Julia is ook lid van het examenbureau en Uulke is eveneens voorzitter van de toetscommissie en examensecretaris. Vanuit zijn rol als examensecretaris coördineert hij het examenbureau. Dat hij meerdere petten draagt, is volgens Ans een voordeel. “Als spin in het web tussen examencommissie,

examenbureau en toetscommissie kan hij zijn expertise goed inzetten”, zegt ze. “Als onderwijskundig adviseur word ik overkoepelend betrokken en als lid van het examenbureau brengt Julia ook signalen in die in de examencommissie worden besproken.”

BIJKOMEND VOORDEEL

Uulke vult aan dat hij als examensecretaris bezig is met zorgen en in de examencommissie juist met borgen. “Beide rollen raken elkaar, maar hoeven niet te botsen. Gebeurt dat wel, dan hebben Ans en Julia een controlerende functie.” Bijkomend voordeel is dat Uulke door zijn meerdere rollen op alle afdelingen van de school komt. Wat hij signaleert, bespreekt hij met Ans en Julia. Eens per maand overlegt hij als voorzitter van de examencommissie met de onderwijsdirecteur over hoe de school de kwaliteit van de schoolexaminering kan borgen.

Deze heldere rolverdeling is de eerste succesfactor van de examencommissie op De Meerwaarde.

“ACCEPTTEER
DAT DE ENE
VAKGROEP VAN
VERDER MOET
KOMEN DAN
DE ANDERE”

PLAN VAN AANPAK

Een tweede succesfactor is dat de examencommissie ook zelf een positie in school heeft gecreëerd. Uulke: “Vanaf het begin gaven we gevraagd en ongevraagd signalen met adviesnotities af aan de directie. Die bepaalt of en hoe ons advies wordt opgevolgd, want dat is de taak van de schoolleiding. We werken steeds met een plan van aanpak en gebruiken de PDCA-cyclus (Plan, Do, Check, Act). Bij elk signaal noteren we de eigenaar, het advies, wie dat uitvoert en wanneer het klaar moet zijn. Zo maken we ook meetbaar wat we doen.” Deze manier van gevraagd en ongevraagd advies geven zorgt voor een duidelijke scheiding tussen borgen en zorgen, de derde succesfactor. Julia: “We horen namelijk vaak van andere examencommissies dat zij niet goed weten wie moet uitvoeren wat zij signaleren en adviseren.”

Julia Simon,
Uulke van Barneveld
en Ans ter Haar

Beeldredactie: Christiaan Krouwels

→ Bekijk hier de actuele checklists en handreikingen schoolexaminering. De Handreiking Examencommissie gaat uitgebreid in op de PDCA-cyclus als kapstok voor de eigen werkzaamheden en die van anderen.

HET GOEDE GESPREK VOEREN

“De schoolleiding geeft de opdracht tot de uitvoering van de adviezen in de school, niet de examencommissie”, vertelt Julia verder. “Zo voorkom je botsingen met collega’s die denken ‘wie ben jij om mij te vertellen wat ik moet doen?’. We voeren wél het goede gesprek met de vakgroepen en hanteren de stijl van de waarderende aanpak. Met kritische vragen laten we collega’s zelf nadenken, bijvoorbeeld over het afsluitende karakter van het PTA. Hoe borg jij dat? Waar staan we nu en waar willen we heen? En wat moeten we doen om daar te komen?”

We willen bewustwording creëren en de toetscommissie begeleidt daarbij. Het is een proces waar je een lange adem voor nodig hebt.”

KLEINE STAPJES

Het hebben van geduld is op De Meerwaarde de vierde sleutel tot succes. “Accepteer als examencommissie dat de ene vakgroep van verder moet komen dan de andere”, zegt Ans. “Kleine stapjes zijn ook stappen. Vakgroepen die nadenken over toetsing, zetten een stap in de goede richting. Wat het afsluitende karakter van het PTA betreft, hebben we echt winst geboekt. Veel vakgroepen toetsen nu vanuit de leerdoelen (ons advies aan de schoolleiding) en de toetscommissie stuurt daarop. Dankzij scholing – eveneens een advies van de examencommissie aan de directie – heeft elke vakgroep nu een toetsexpert en schoolbreed zijn er toetsdeskundigen. Dit heeft bij alle vakgroepen geleid tot minder toetsen in hun PTA. Zo werken we met elkaar aan de kwaliteit van de schoolexamens.”

STEM VAN DE LEERLING

Aandachtspunt voor de komende tijd is hoe de school het borgen van die kwaliteit meetbaar en inzichtelijk kan maken. Aan het einde van dit schooljaar wordt in een open arena informatie over toetsing opgehaald bij de leerlingen. Ans: “Wat vinden zij van de hoeveelheid toetsen, de organisatie ervan en de inhoud? Een deel van de docenten is daarbij aanwezig en hoort dus uit eerste hand wat de leerlingen daarover zeggen. We doen het voor de leerlingen, dus dan moet je ze ook een stem geven.”

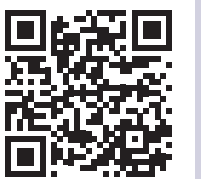
De examencommissie wil ook gaan onderzoeken hoe het schooleigen karakter meer in het PTA kan terugkomen. Uulke: “We zijn een praktijkgerichte vmbo-school, maar het PTA bestaat vooral uit theorietoetsen. Waarom? Daarover gaan we ook het goede gesprek voeren. Precies wat onze taak is: we signaleren een verbeterpunt, evalueren en adviseren de directie hoe we kunnen verbeteren. Daarna stappen we eruit en begint die cyclus opnieuw.”

SCHOOL = CIJFERS

☐ WAAR
☒ NIET WAAR

➔ ZET
SCHOOLSTRESS
OP DE AGENDA

Start het gesprek
over toetsen
op jouw school

TOETSDRUK
EEN PROJECT VAN DE VO-RAAD EN LAKS

Het belang van goede borging

Op Het KWC in Culemborg is de examencommissie al een eind op weg naar het scheiden van ‘borgen’ en ‘zorgen’. Nu de aansturing van secties en docenten op het gebied van schoolexaminering grotendeels bij de schoolleiding ligt, krijgt de examencommissie meer ruimte voor visieontwikkeling en het stimuleren van een rijker schoolexamen.

Drie jaar geleden kreeg Het KWC in Culemborg de vraag of de inspectie in het kader van een pilot kon langskomen om de schoolexamenkwaliteit in een van de afdelingen te onderzoeken. Natuurlijk kon dat, de school werkte graag mee. “En toen kregen we tot onze verbazing een herstelopdracht”, vertelt Jeanine van Biemen, voorzitter van de examencommissie. “De inspectie vond dat ons PTA rammelde: niet alle domeinen waren vermeld, onze toetsvisie kwam er onvoldoende in terug en het gebruik van veel deeltoetsen leidde tot onduidelijkheid.” Die feedback was even schrikken, maar het heeft er wel voor gezorgd dat de kwaliteit van de schoolexamens op de Culemborgse school sindsdien in de spotlights staat.

EXAMINEREN VANUIT VISIE

Wie nu op Het KWC gaat kijken, vindt daar een examencommissie die zich vooral bezighoudt met het borgen van de examenkwaliteit. Het zorgen (het aansturen van de uitvoering van toetsing en schoolexaminering) ligt bijna volledig bij de schoolleiding. “Dat is een andere rolverdeling dan waarmee we zijn begonnen”, licht Jeanine van Biemen toe. “Bij het uitvoeren van de herstelopdracht speelden wij als examencommissie noodgedwongen nog de rol van controleur. Gelukkig bleek er praktisch weinig mis – alles wat getoetst moest worden, werd

getoetst. Het stond alleen niet goed beschreven in het PTA. We zijn er grondig mee aan de slag gegaan en hebben zowel in de onderzochte afdeling als in de rest van de school alle PTA's op orde gebracht. Zo'n uitvoerende rol is alleen niet wat wij voor ogen hebben. Wij zien het als onze opdracht om te borgen dat de schoolexaminering steeds meer vorm krijgt vanuit de visie van de school.”

Jeanine van Biemen

De Beeldredactie: Herbert Wiggerman

VAN BREED NAAR SMAL

Toen de herstelopdracht met succes was afgerond, ontstond er ruimte om hiermee aan de slag te gaan. De brede samenstelling van de commissie maakte het echter lastig. Jeanine: “In onze commissie zaten ook de collega's die alles weten van de uitvoering van examens. We merkten dat we in discussies snel doorschoten naar het ‘hoe’, naar praktische consequenties van bepaalde keuzes. Terwijl een examencommissie juist moet kijken vanuit visie: past wat we doen bij wat we willen waarom? En doen we die dingen goed?” Inmiddels is de examencommissie versmald en maken de administratie en het secretariaat hier geen deel meer van uit. De nieuwe commissie telt vijf leden: de voorzitter, tevens examensecretaris (om toch ook de link met de uitvoering te houden), de kwaliteitsmedewerker (vanwege de link met kwaliteitszorg) en één vertegenwoordiger voor elk van de drie locaties (een medewerker met een lesgevende taak).

VAN ZORGEN NAAR BORGEN

De versmalling heeft goed uitgepakt, zegt Jeanine: het lukt de commissie nu beter om zich te focussen op het borgen. In een jaarplan stelt de commissie zichzelf daarvoor concrete doelen. Zo bracht de examencommissie het huidige toetsproces in kaart: de eerste stap op weg naar een beter en rijker schoolexamen.

Met dat overzicht in de hand zijn afvaardigingen van de commissie in gesprek gegaan met de voorzitters en leden van alle vaksecties. “Waar zitten volgens hen nu knelpunten die een goed en waardevol schoolexamen in de weg staan? Dat wilden we horen. Tijdgebrek en een overvol curriculum waren de meest genoemde knelpunten. Volgend jaar heeft de commissie als doel om via leerlingpanels informatie op te halen bij de leerlingen”, zegt Jeanine.

“WE WILLEN IN DE HELE SCHOOL DE TOETSDRUK VERMINDEREN DOOR FORMATIEVER TE WERKEN EN MINDER TE TOETSEN VOOR EEN CIJFER”

JAARLIJKSE VERBETERCYCLUS

Dat de examencommissie hiervoor de handen vrij heeft, komt doordat de schoolleiding het zorgen op zich neemt. In de jaarlijkse verbetercyclus is dat goed te zien. Elk jaar komt de examencommissie met richtlijnen voor de PTA's als onderdeel van haar wettelijke taak om te komen tot een voorstel voor het PTA. Bijvoorbeeld: ‘we geven zo min mogelijk schoolexamentoetsen in het voorexamenjaar en als het echt niet anders kan, in de tweede helft van het jaar’. De schoolleiding communiceert deze richtlijnen aan de secties, die ze gebruiken bij het opstellen van hun PTA's. De examencommissie controleert de PTA's en geeft haar bevindingen door aan de directie. Die zorgt vervolgens dat de secties ermee aan de slag gaan. Ziet de examencommissie bijvoorbeeld dat er in periode 1 van havo 4 toch een schoolexamentoets staat, dan is het de directie en niet de commissie die daarover met de sectie in gesprek gaat en besluit of er grond is om van de richtlijn af te wijken.

ANDER IMAGO

Nu de examencommissie minder uitvoerende taken meer heeft, verdwijnt het imago van ‘controlecommissie’ geleidelijk naar de achtergrond. Dat heeft even geduurd, zegt Jeanine: “In eerste instantie waren bijvoorbeeld niet alle secties er happig op om met ons in gesprek te gaan over het toetsproces. Het idee heerste dat we hen kwamen controleren. Maar toen de eerste gesprekken waren geweest, ging er een vibe door de school: ‘ze willen gewoon horen wat wij ervan vinden!’ →

Wij krijgen nog steeds vragen van sectieleden als ze er met de directie niet uitkomen: ‘Waarom mogen er geen hoofdstuknummers in het PTA?’ Maar de sfeer van de gesprekken is positiever en constructiever nu wij niet meer over de aansturing gaan. Het imago van de commissie verandert. Door vertrek van collega’s hadden we dit jaar bijvoorbeeld drie vacatures en daar hebben veel mensen op gesolliciteerd. Dat vind ik een teken dat we als een waardevolle commissie worden gezien.”

HAALBARE STAPPEN

Wat ook bijdraagt aan het imago van een waardevolle commissie, is dat de examencommissie in de jaarlijkse PTA-richtlijnen haalbare doelen opneemt. “We willen toe naar een PTA waarin onze visie op onderwijs en toetsing doorklinkt. Zo willen we in de hele school de toetsdruk verminderen door formatiever te werken en minder te toetsen voor een cijfer. Maar als je dat radicaal aanpakt, creëer je weerstand. Wij kijken wat haalbare stappen zijn vanuit de huidige situatie”, zegt Jeanine. Vandaar dat er bijvoorbeeld niet ‘geen’ maar ‘zo min mogelijk’ staat in de eerdergenoemde richtlijn over schoolexamentoetsen in het voorexamenjaar. “Met kleine en overzichtelijke doelen krijg je mensen mee. We hebben als school ooit een verbetertraject gevolgd en daar zeiden ze: elke dag een stapje beter.”

3 aanbevelingen van Het KWC

- **Houd rollen zuiver**
Laat de examen-commissie signaleren en prikkelen, maar niet beoordelen; dat is de taak van de directie.
- **Werk in kleine stappen**
Creëer beweging door haalbare richtlijnen te formuleren en samen met secties kleine successen te boeken.
- **Maak de visie concreet in richtlijnen**
Vertaal kernwaarden (zoals keuze-mogelijkheden) naar toetsafspraken die in elk PTA zichtbaar zijn.

KWC: regulier en Agora

Het KWC heeft naast een reguliere vmbo- en havo/vwo-afdeling ook een afdeling voor agora-onderwijs, een vorm van gepersonaliseerd leren. In de examencommissie zijn deze drie afdelingen vertegenwoordigd.

Op pagina 31 lees je hoe de agora-afdeling kleur geeft aan het schoolexamen.

VAN VISIE NAAR AFSpraak

Er zijn al betekenisvolle stappen gezet. Zo is de kernwaarde ‘wij zijn een school die leerlingen keuzes biedt’ vertaald in de richtlijn dat leerlingen in het schoolexamen voor ieder vak minstens één keuzemogelijkheid moeten hebben. Het haalbare zit erin dat secties zelf kunnen bepalen hoe dat eruitziet: van ‘kies welke twaalf boeken je leest’ bij Nederlands tot ‘kies binnen dit hoofdstuk zelf een deelonderwerp’ bij economie of ‘kies je verwerkingsvorm bij deze praktische opdracht’ bij andere vakken.

Een haalbare stap die de examencommissie zelf gaat zetten, is het verwoorden van de achterliggende ideeën. Jeanine: “Op dit moment hebben we vooral een verzameling richtlijnen en regeltjes. Daar zitten duidelijke gedachten achter, ze staan alleen nog niet op papier. Die gaan we dus in een samenhangende toetsvisie expliciteren.”

“WIJ ZIEN HET ALS
ONZE OPDRACHT OM
TE BORGEN DAT DE
SCHOOLEXAMINERING
STEEDS MEER VORM KRIJGT
VANUIT DE VISIE VAN
DE SCHOOL”

Maatwerk: wat kan en mag?

Met maatwerk kun je meer ruimte aan talentontwikkeling en persoonlijke kwaliteiten van leerlingen geven: laat alle leerlingen leren in eigen tempo en naar eigen kunnen, van praktijkonderwijs tot vwo. Welke mogelijkheden zijn er om leerlingen maatwerk aan te bieden in het schoolexamen?

Overzicht: welke mogelijkheden zijn er voor maatwerk

Dit schema biedt een overzicht van wat er kan en mag in wet- en regelgeving rondom maatwerk. Denk aan vakken volgen in verschillende onderwijsrichtingen, of langzamer of sneller door het programma gaan.

→ Schema maatwerk

Tekst: Elise Schouten

Zet in op een samenhangend toetsbeleid

Naar aanleiding van de aanpassingen van het Eind-examenbesluit voortgezet onderwijs in 2021 ontwikkelde Het Vlier, de bovenbouwlocatie van het Etty Hillesum College in Deventer, een samenhangend toetsbeleid dat voldoet aan de nieuwe regelgeving én dat aansluit bij de onderwijsvisie van de school. Het heeft geleid tot een rijker geheel van toetsen en schoolexamens, vinden Gerie ten Brinke en Brian Saal. Gerie is schoolleider van Het Vlier en Brian is docent wiskunde en lid van de examencommissie.

Organisatorisch staan toetsing en schoolexaminering van Het Vlier als een huis. Dat móét ook wel, benadrukt Gerie, want als je 1200 havo/vwo bovenbouwleerlingen in huis hebt die allemaal op weg zijn naar hun eindexamen, word je als school wel gedwongen om het toets- en schoolexamenprogramma strak te organiseren. “Er zit daardoor veel rust in de organisatorische kant van ons schoolexamenprogramma. Dat leidt niet alleen tot hoge slagingspercentages; het geeft ook ruimte om ons bezig te houden met de inhoudelijke koers van het toets- en examenbeleid.”

RICHTINGGEVENDE VISIE

De veranderde regelgeving in 2021 was voor Het Vlier aanleiding om de eigen toets- en examenpraktijk inhoudelijk kritisch onder de loep te nemen. De eis dat het schoolexamen een afsluitend karakter moet hebben en de plicht om een examencommissie in te stellen vereisten aanpassingen in de praktijk van het schoolexamen.

Gerie Ten Brinke
en Brian Saal

De Beeldredactie: Gerlinde Schrijver

Maar de school wilde meer: de ambitie was om een samenhangend toetsbeleid voor schoolexamen en gewone toetsing te ontwikkelen, dat voldoet aan de nieuwe regelgeving én dat aansluit bij de onderwijsvisie van de school.

“HET VOORTGANGS-
DOSSIER GEEFT
DOCENTEN
MEER RUIMTE OM
FORMATIEF TE WERKEN
EN OM ALTERNATIEVE
TOETSVORMEN TE
GEBRUIKEN”

Daartoe formuleerde de schoolleiding allereerst een concept-toetsvisie, die vervolgens is voorgelegd aan het team, vertelt Gerie. “Het draait in deze visie om twee kernpunten die zijn afgeleid van ons schoolplan: formatief werken en de brede ontwikkeling van leerlingen. Die uitgangspunten hebben we zo goed mogelijk vertaald in ons toetsbeleid.”

LEREN ZICHTBAAR MAKEN

In het schoolplan staat dat de school het leren van leerlingen meer zichtbaar wil maken, zodat leerlingen zelf zicht hebben op waar ze staan en waar ze extra aandacht aan moeten besteden. “Verschillende professionele leergemeenschappen hebben de afgelopen jaren nagedacht over de vraag hoe formatief werken binnen de verschillende vakken een plek kan krijgen. Gaandeweg krijgt dat steeds beter vorm”, vertelt Gerie. “Bij biologie

krijgen de leerlingen bijvoorbeeld een overzicht van de leerdoelen voor de komende periode en bepalen ze zelf aan welke leerdoelen ze extra aandacht moeten besteden. Ze krijgen daarvoor allerlei bronnen en materialen aangereikt. Dat werkt heel goed, zo blijkt uit de examenresultaten van biologie.”

Ter versterking van formatief werken heeft de school – naast het PTA – het voortgangsdossier ingevoerd. “Dat geeft docenten meer ruimte om formatief te werken en om alternatieve toetsvormen te gebruiken”, zegt wiskundeleraar Brian. “Docenten durven meer met toetsvormen te experimenteren als de toets niet meetelt voor het schoolexamen. Door met een voortgangsdossier te werken, ontstaat er dan ook een meer gevarieerde toetspraktijk. En dat is ook een belangrijk onderdeel van ons toetsbeleid: dat docenten niet alleen schriftelijke toetsen afnemen, maar vaker – als dat passender is – voor alternatieve toetsvormen kiezen.”

“HET UITGANGSPUNT IS NU: ‘DE LEERLING GAAT OVER, TENZIJ...’ ”

BREDE ONTWIKKELING

Zo’n gevarieerde toetspraktijk wordt ook gestimuleerd door het tweede kernpunt van de toetsvisie: het volgen van de brede ontwikkeling van leerlingen. De school stelt zich niet alleen ten doel dat leerlingen een diploma halen, maar heeft ook in het schoolplan opgenomen dat leerlingen zich persoonlijk en maatschappelijk ontwikkelen. Dat betekent dat leerlingen in en naast de vaklessen allerlei andere leerzame activiteiten doen, zoals debatteren of stage lopen. “We willen ook graag in het schoolexamen toetsen wat leerlingen bij die activiteiten leren”, vertelt Brian, “Dat leidt niet alleen tot een rijker schoolexamen, maar maakt leerlingen meer bewust van wat ze op school buiten de verplichte examenstof leren. We staan hierin nog aan het begin, maar de secties gebruiken steeds vaker passende toetsvormen om die brede ontwikkeling van leerlingen in kaart te brengen, zoals presentaties of praktijkopdrachten.”

AFSLUITEND KARAKTER VAN HET SCHOOLEXAMEN

Met het oog op het afsluitend karakter van het schoolexamen zijn alle PTA’s een aantal jaren geleden kritisch onder de loep genomen: wat toetsen we dubbel en wat moet er dus uit? Het resultaat is dat het aantal schoolexamentoetsen is verminderd en dat deze worden afgenomen in een beperkte periode. Maakten leerlingen voorheen in klas 4 vaak al toetsen die meetelden voor het schoolexamen, nu is het schoolexamen verdeeld over drie toetsweken in het examenjaar en een enkele toets in het voorlaatste schooljaar. “Om de toetsdruk te verlagen, zijn de tussenliggende weken nadrukkelijk toetsvrij”, vertelt Brian. “We vinden het belangrijk dat leerlingen weten dat er na een toetsweek acht lesweken volgen waarin ze niet worden lastiggevallen met toetsen.”

MAATWERK PTA’S

De school werkt met ‘maatwerk PTA’s’ voor specifieke groepen leerlingen. Naast ‘doorstroom PTA’s’ voor leerlingen die bijvoorbeeld overstappen van 4 vwo naar 5 havo of van 5 havo naar 6 vwo, worden er ook PTA’s op maat opgesteld voor leerlingen met een extra ondersteuningsbehoefte. Er is in de school, die relatief veel leerlingen met autisme in huis heeft, een intern expertisepunt Passend Examineren dat bestaat uit de ondersteuningscoördinator en twee leerlingbegeleiders. Zij bieden deze leerlingen begeleiding en denken mee over wenselijke aanpassingen van het PTA. “Deze leerlingen moeten dezelfde eindtermen halen, maar de vorm van de toetsing kan worden aangepast”, vertelt Gerie, “Bijvoorbeeld: in plaats van een presentatie in het Engels of Frans voor de groep, doet de leerling dat voor een klein groepje van drie leerlingen. Dankzij het expertisepunt halen deze leerlingen goede schoolexamenresultaten. Daarbij speelt ook een rol dat onze docenten veel vertrouwen hebben in de professionals van het expertisepunt.”

KANSRIJK BEVORDEREN

Gaandeweg krijgen docenten meer vertrouwen in de vernieuwing van het toetsbeleid. Zo waren veel docenten aanvankelijk huiverig voor de invoering van ‘kansrijk bevorderen’, een ander onderdeel van het toetsbeleid van de school. Zij vreesden dat dit het slagingspercentage zou kunnen verminderen. “Kansrijk bevorderen wil zeggen dat we bij de overgang naar het examenjaar van minder leerlingen een ‘bespreekgeval’ maken”, vertelt Brian. “Het uitgangspunt is nu: ‘de leerling gaat over, tenzij...’ terwijl we voorheen vaak andersom redeneerden: ‘deze leerling blijft zitten, of hebben we een reden om hem toch over te laten gaan?’ Door leerlingen kansrijk te bevorderen, geef je ze vertrouwen en motiveer je ze om zich in te zetten. Er zijn de afgelopen jaren aanmerkelijk minder doubleurs dan voorheen, terwijl de examenresultaten onverminderd hoog blijven. Dat geeft docenten veel vertrouwen.”

TOEZICHT HOUDEN EN ADVISEREN

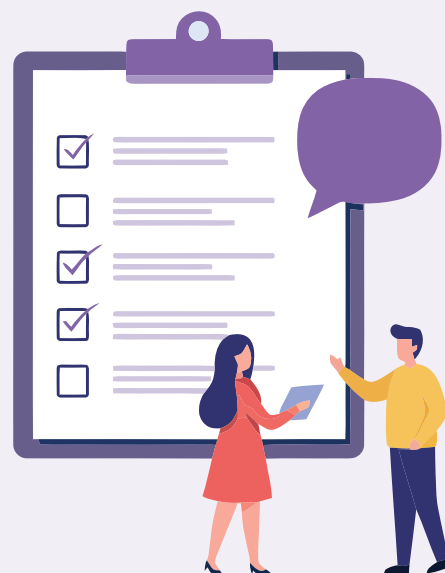
De belangrijkste taak van de examencommissie is het borgen van de kwaliteit van het toetsprogramma, zowel de PTA-toetsen als de toetsen voor het voortgangsdossier. “Dat onze examencommissie naar het totale toets-programma kijkt, heeft mogelijk te maken met het feit dat we een bovenbouwlocatie zijn en dat voorheen alle toetsen onderdeel waren van het schoolexamen”, zegt Gerie. “Het voordeel is dat de examencommissie zo ook vragen kan stellen of

advies kan geven over de balans tussen het examendossier en het voortgangsdossier. De commissie kan bijvoorbeeld signaleren als een sectie in het voortgangsdossier al iets toetst op eindniveau, dat gezien het afsluitend karakter van het schoolexamen dus onderdeel zou moeten zijn van het schoolexamen. Een examencommissie die alleen naar het schoolexamen kijkt, kan dit niet vaststellen.”

Op Het Vlier heeft de commissie vooral een toezichthoudende en een adviserende rol. “Wij zien erop toe dat het toetsbeleid goed wordt uitgevoerd”, vertelt Brian, die nu drie jaar deel uitmaakt van de examencommissie. “We controleren of de PTA’s van de verschillende vakken voldoen aan de wettelijke eisen en aan ons toetsbeleid. Ook moedigen we secties bijvoorbeeld aan om na een toetsweek hun toetsen te analyseren. Het gesprek daarover kan leiden tot kwaliteitsverbetering van de toetsen. Daarnaast geven we de schoolleiding bijvoorbeeld advies over aanpassing van het examenreglement.”

NOOIT AF

Samenvattend heeft het traject om te komen tot een meer samenhangend toetsbeleid geleid tot minder schoolexamentoetsen, meer formatief werken, een grotere variatie in voortgangstoetsing, meer kansrijk bevorderen. En dat alles met behoud van de opmerkelijk hoge slagingspercentages. Gerie: “De schoolleiding blijft op de voet volgen wat er gebeurt. We zorgen ervoor dat de examencommissie goed in de school is gepositioneerd en dat het voor iedereen duidelijk is waar de commissie wel en niet over gaat. De samenwerking tussen de schoolleiding en de examencommissie is heel prettig en ik heb veel vertrouwen in de deskundigheid van de commissieleden, die zich echt goed in de materie hebben verdiept. De adviezen van de examencommissie vinden wij heel belangrijk, omdat het toetsbeleid nooit af is. Elk jaar krijg ik een advies van de examencommissie op basis waarvan we het toetsbeleid aanscherpen en verbeteren.”

Checklists, handreikingen en zelfevaluatie-instrument voor kwaliteitsborging schoolexaminering

De VO-raad stelt checklists en handreikingen en een zelfevaluatie-instrument schoolexaminering beschikbaar. Deze publicaties bieden scholen handvatten om te komen tot een goede kwaliteitsborging schoolexaminering.

Zelfevaluatie-instrument Kwaliteitsborging Schoolexaminering

Met behulp van dit instrument kunnen schoolbestuurders en schoolleiders nagaan of de processen rondom de schoolexamens in de eigen instelling zijn ingericht volgens de wet- en regelgeving, of de verantwoordelijkheden goed zijn belegd en of de procedures correct verlopen.

→ [Check publicatie](#)

Checklist Programma van Toetsing en Afsluiting

Naast het 'Zelfevaluatie-instrument Kwaliteitsborging Schoolexaminering' kan gebruik worden gemaakt van deze checklist. Deze gaat meer in detail in op de uitvoeringspraktijk en is vooral bedoeld voor de functionarissen die hier direct mee belast zijn (directeuren, examensecretarissen e.d.). De checklist maakt deel uit van een reeks; de andere checklists gaan in op het examenreglement en de kwaliteit van schoolexaminering.

→ [Check publicatie](#)

Checklist Examenreglement

Naast het 'Zelfevaluatie-instrument Kwaliteitsborging Schoolexaminering' kan gebruik worden gemaakt van deze checklist. Deze gaat meer in detail in op de uitvoeringspraktijk en is vooral bedoeld voor de functionarissen die hier direct mee belast zijn (directeuren, examensecretarissen e.d.). De checklist maakt deel uit van een reeks; de andere checklists gaan in op het programma van toetsing en afsluiting en de kwaliteit van schoolexaminering.

→ [Check publicatie](#)

Handreiking Examencommissie

De VO-raad heeft een handreiking voor examencommissies opgesteld. De handreiking is bedoeld om de leden van examencommissies, maar ook het bevoegd gezag, de directeuren en de examensecretarissen, te ondersteunen bij het inrichten, positioneren en doorontwikkelen van een onafhankelijke en effectieve examencommissie.

→ [Check publicatie](#)

Handreiking voor bestuurders Verantwoordelijkheid in het schoolexamen

De kwaliteit van schoolexaminering berust op vier pijlers: concept, inhoud, proces en verantwoordelijkheidsverdeling. De eerste drie betreffen het examenproces zelf: welke visie op toetsing en examinering is leidend voor het toetsbeleid, welke toetsinstrumenten gebruikt de school om de leeropbrengsten te meten, en op welke manier zorgt de school bij het gebruik van deze instrumenten dat de nodige zorgvuldigheid wordt betracht. Het vierde aspect met betrekking tot de kwaliteit(sborging) van schoolexaminering betreft de verantwoordelijkheidsverdeling tussen bestuurder, schoolleider, examensecretaris, examinator en examencommissie.

→ [Check publicatie](#)

Checklist De kwaliteit van schoolexaminering

Naast het 'Zelfevaluatie-instrument Kwaliteitsborging Schoolexaminering' kan gebruik worden gemaakt van deze checklist. De checklist kan dienen als handvat voor het gesprek over de vraag of de kwaliteit van de schoolexaminering voldoende is geborgd. De checklist gaat met name in op de aspecten: concept, inhoud en proces. Welke visie op toetsing en examinering is leidend voor het toetsbeleid, welke toetsinstrumenten gebruikt de school om de leeropbrengsten te meten, en op welke manier zorgt de school bij het gebruik van deze instrumenten dat de nodige zorgvuldigheid wordt betracht? De checklist maakt deel uit van een reeks; de andere checklists gaan in op het examenreglement en het programma van toetsing en afsluiting.

→ [Check publicatie](#)

Handreiking voor bestuurders Hoe te handelen inzake een geschil bij of na de vaststelling van de score voor het centraal examen

Deze handreiking is in de eerste plaats bedoeld voor de bestuurder als onderdeel van het bevoegd gezag of de gemandateerde en gaat in op de verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag bij het oplossen van een geschil dat is ontstaan bij of na het vaststellen van de score voor het centraal examen. Doorgaans is bij een dergelijk geschil ook een andere school (namelijk die van de gecommiteerde) betrokken.

→ [Check publicatie](#)

Handreiking Examensecretaris

De VO-raad heeft de handreiking geactualiseerd waarmee scholen kunnen werken aan een goede positionering van de examensecretaris. Aan de hand van de geboden informatie en adviezen kunnen waar nodig stappen worden gezet. De handreiking maakt deel uit van een serie actielijnen van de VO-raad ter versterking van de schoolexaminering en is ook te gebruiken als inspiratiebron voor de taakomschrijving examensecretaris die vanaf 1 augustus 2021 verplicht is.

→ [Check publicatie](#)

Tekst: Elise Schouten

De waarde van evalueren

Om de kwaliteit van de schoolexaminering te borgen, doorloopt de examencommissie drie stappen: signaleren, evalueren en adviseren. De examencommissie van het Stanislascollege Westplantsoen in Delft heeft ervaren dat elke stap een eigen functie heeft én dat geen stap kan worden overgeslagen.

De examencommissie van het Stanislascollege Westplantsoen bestaat uit drie docenten. Twee van hen vertellen over hun ervaringen: Lucie Aarts is docent wiskunde en Jan Pieter Broekhoven is docent (bedrijfs)economie. “Het is best bijzonder dat wij alle drie al vanaf september 2021 de examencommissie van onze school vormen”, vertelt Lucie. “We zitten in twee leernetwerken: één dat valt onder ons eigen bestuur en een landelijk netwerk van de VO-raad. Daar zien wij dat de samenstelling van examencommissies regelmatig wisselt. Wij merken dat het voordelen heeft om een examencommissie te hebben met langer zittende leden. Ten eerste omdat je dan kennis en ervaring opbouwt – het is best een omvangrijke en gecompliceerde taak. Ten tweede omdat het je helpt om als examencommissie een positie te verwerven in de school en vertrouwen te krijgen van collega’s.

DRIE STAPPEN

Lucie en Jan Pieter kregen als examencommissie steeds vaker signalen, vooral van leerlingen, over de kwaliteit van toetsen. “Doordat wij alle drie mentor van een bovenbouwgroep zijn, hoorden wij dit vooral veel van leerlingen. Naar aanleiding van deze signalen hebben wij de schoolleiding herhaaldelijk geadviseerd om

een toetscommissie op te richten die zich bezighoudt met de kwaliteit van het gehele toetsingsproces. Dit advies had alleen niet het gewenste effect”, vertelt Jan Pieter.

“ALS JE HET EVALUEREN OVERSLAAT, HEB JE JE ADVIES NIET GOED ONDERBOUWD”

De leden van de examencommissie realiseerden zich later dat hun input niet werkte omdat zij te snel waren overgegaan tot adviseren. Inmiddels weten zij dat het bij kwaliteitsborging om drie stappen gaat: signaleren, evalueren en adviseren. Juist die tweede stap, het evalueren, sloegen ze nog wel eens over. “Een tijd lang was dat onze valkuil”, vertelt Lucie. “We signaleerden een tekortkoming

of probleem en adviseerden vervolgens meteen hoe dat op te lossen. Als je het evalueren overslaat, heb je je advies niet goed onderbouwd. Ook weten we nu dat het beter is om met je advies een oplossingsrichting aan te geven en niet meteen een concrete oplossing. Dan heeft de schoolleiding ruimte om zelf een oplossing te kiezen.”

Er deed zich een mogelijkheid voor om de stap van het evalueren op een grondige manier alsnog uit te voeren: de commissie kwam in contact met twee studenten van de Masteropleiding Toetsdeskundige van Fontys Educatie Tilburg, die in het kader van hun afstudeeronderzoek de kwaliteit van de toetsen van de school graag onder de loep wilden nemen. Na overleg met de schoolleiding werd besloten om het evaluatieonderzoek te laten uitvoeren. De onderzoekers gebruikten daarvoor het model Toetsweb.

“Er is in de school een toetsweb-scan afgenomen”, vertelt Jan Pieter, “onder docenten, leerlingen, coördinatoren, mensen van het examensecretariaat en de schoolleiding. Dat leverde een divers beeld op van hoe er werd gedacht over de kwaliteit van toetsen en toetsing. Een belangrijke bevinding was dat veel

Lucia Aarts en Jan Pieter Broekhoven

De Beeldredactie: Lex van Lieshout

docenten aangaven behoefte te hebben aan scholing op dit gebied. Momenteel volgt van bijna iedere sectie een docent daarom een scholing toetsbekwaamheid. Daarnaast heeft een aantal docenten, waaronder ikzelf, een vierdaagse opleiding ‘Effectief toetsen: van beleid tot uitvoering’ gevolgd. Op basis van die kennis gaan we nu een herziene versie van het toetsbeleid ontwikkelen; dat was ook één van de adviezen van de onderzoekers.”

KWALITEITSBORGING HERZIEN

In het nog te ontwikkelen toetsbeleid wordt beschreven hoe de examencommissie de stappen van kwaliteitsborging – signaleren, evalueren en adviseren – gaat invullen. “We schrijven nu een wettelijk verplichte jaarlijkse reflectie die we met de schoolleiding

bespreken”, vertelt Lucie, “maar we hebben van de onderzoekers het advies gekregen om de toetsweb-scan jaarlijks uit te voeren. Dat is een behoorlijk intensief traject. Hoe en wie dat gaan doen weten we nog niet. Het ligt voor de hand dat de mensen die nu zijn geschoold daarin ook een rol gaan spelen.”

Duidelijk is dat het evaluatieonderzoek veel in gang heeft gezet, vinden Lucie en Jan Pieter. Het traject heeft de positie en de rol van de examencommissie versterkt. Er is meer inzicht in de sterke en zwakke kanten van de schoolexaminering en meer aandacht voor samenhangende visieontwikkeling. Ook is duidelijk geworden dat het zinvol is om leerlingen te betrekken bij de evaluatie van het toetsbeleid.

“HET IS BETER OM MET JE ADVIES EEN OPLOSSINGSRICHTING AAN TE GEVEN EN NIET METEEN EEN CONCRETE OPLOSSING”

Tekst: Suzanne Visser

Negen praktijkvoorbeelden van schooleigen examenkeuzes

Zo geven scholen meer kleur aan het schoolexamen

Iedere school geeft vanuit visie zelf kleur aan het onderwijs. Het schoolexamen biedt kansen om daaraan ook in de examinering recht te doen. Anders dan het centraal examen biedt het schoolexamen ruimte voor eigen keuzes binnen en naast de voorgeschreven stof in de examenprogramma's. Dat is vastgelegd in de WVO 2020 en het Uitvoeringsbesluit WVO. Steeds meer scholen maken in toenemende mate van deze ruimte gebruik. Zij brengen meer kleur in het schoolexamen en doen daarmee beter recht aan de breedte van hun curriculum en/of het eigene van hun onderwijsvisie. Schoolbreed of binnen vakken, in grote of kleine stappen: meer kleur brengen in het schoolexamen kan op allerlei manieren. Negen praktijkvoorbeelden in vogelvlucht.

De Beeldredactie: Marco Okhuizen

Mireille van Heerden
en Sahar Ahmed

1

In de toetspraktijk staat autonomie van de leerling voorop

Niet alleen in het lesaanbod, maar ook in de toetspraktijk van **ALASCA** in Amsterdam (havo, vwo+) staat autonomie van leerlingen hoog in het vaandel. De school, in 2016 opgericht, heeft gekozen voor een modulair lesaanbod met verplichte en keuzemodules, zodat leerlingen een deel van hun leerroute zelf uitstippelen. De modules zijn doorgaans contextrijk en thematisch en er komen verschillende vakken in samen.

Bij de start van elke module krijgen de leerlingen een lesbrief of syllabus waarin onder andere de leerdoelen en de eindopdracht zijn beschreven. Soms kunnen ze de vorm van de eindopdracht zelf kiezen. "Omdat wij niet overmatig willen toetsen, maar vooral willen investeren in de kwaliteit van de beoordeling, heeft een module nooit meer dan één tussenopdracht en een eindopdracht", vertelt rector Mireille van Heerden.

Alle opdrachten worden beoordeeld met een rubric die is uitgewerkt in drie niveaus: basis, gevorderd en expert. Cijfers geven wordt zo lang mogelijk uitgesteld. "Natuurlijk wil je op een gegeven moment weten waar de leerling staat op de landelijke meetlat," zegt Mireille, "maar als je ervoor zorgt dat de eindopdracht een inhoudelijke component heeft, kun je met een

goede rubric ook bij alternatieve toetsvormen prima beoordelen of de leerling voldoende kennis en vaardigheden bezit om door te gaan."

Met het oog op het landelijk examen, zitten leerlingen in de bovenbouw in een stroom (havo, vwo of International Baccalaureate), wordt hun ontwikkeling deels beoordeeld met cijfers en krijgen ze voor examenvakken wekelijks een vakles. Mireille: "Daarnaast blijven ze aan de interdisciplinaire modules werken die, net zoals in de onderbouw, worden afgesloten met een praktische opdracht. Het enige verschil is dat er een cijfer aan de rubric wordt gekoppeld. Een bijkomend voordeel van het werken met modules in de bovenbouw is dat de PTA's minder vol zitten. Omdat onze modules interdisciplinair zijn, geven de betreffende vakken ook gezamenlijk een PTA-opdracht. Binnen de rubric maken we waar nodig onderscheid per vak, zodat er afzonderlijke beoordelingen uitrollen. Eén opdracht; twee schoolexamencijfers. Dat scheelt!"

Net zoals in de onderbouw, hebben bovenbouwleerlingen individuele ontwikkelmogelijkheden. Voor hen heeft de examencommissie nu dertien aangepaste PTA-trajecten beschreven, bijvoorbeeld voor leerlingen die een jaar kunnen versnellen of die door privéomstandigheden zijn uitgevallen. Maar ook als een leerling het examen niet heeft gehaald en besluit om een jaar terug te komen, hoeft hij of zij niet alles over te doen. "Goede schoolexamencijfers mogen blijven staan, zodat de leerling kan focussen op wat nog niet gelukt was", aldus Mireille.

Meer weten over de toetspraktijk van ALASCA?
Lees [hier](#) het hele praktijkvoorbeeld

2

Leerlingen zoeken de uitdaging op

De vakgroep Engels van Het Rijks in Nijmegen (vmbo b/k/g/t) ontwierp een nieuwe, grotendeels formatieve aanpak, die positieve effecten blijkt te hebben op de motivatie en de resultaten van leerlingen. Die aanpak begint in de brugklas en loopt door tot het eind van de derde klas. Het schoolexamen bouwt daarop voort en heeft als consequentie dat slechts enkele afsluitende toetsen worden afgenomen.

Uitgangspunt van de aanpak is het internationale Angliaprogramma. Dit programma telt 10 niveaus, waarvan leerlingen van Het Rijks de hoogste 9 niveaus kunnen volgen, vertelt onderbouwdocent Engels Manon de Bruijn. “Leerlingen doorlopen een hoofdstuk in hun Angliaboek, maken met die kennis een voorgestructureerde samenvatting compleet en gaan daarna de vier à vijf leerdoelen bewijzen die wij bij

het hoofdstuk hebben gemaakt. Ze mogen zelf kiezen hoe ze dat doen, bijvoorbeeld met een poster, een brief of aan de hand van opdrachten uit het boek. Beheersen ze de stof, dan gaan ze naar het volgende hoofdstuk.”

Om het startniveau te bepalen, maken leerlingen aan het begin van elk schooljaar een instaptoets. In principe doorlopen de leerlingen in een schooljaar één Anglianiveau, maar als het kan, kunnen ze een niveau overslaan. Aan het eind van elk schooljaar (het examenjaar uitgezonderd) doen de leerlingen Anglia-examen op het niveau waarop ze op dat moment zitten. “Daar kijken ze naar uit”, vertelt vakgroepvoorzitter Karin Jongen-Peters. “De leerlingen krijgen een erkend certificaat en wat ook motiverend is: er is bij Anglia altijd uitzicht op een volgend niveau.”

De docenten toetsen zoveel mogelijk formatief. “Het enige dat we ‘voor een cijfer’ toetsen, zijn vaardigheden lezen, schrijven, luisteren en spreken”, vertelt Manon. “Aan het eind van de periode volgt voor de betreffende vaardigheid een summatieve toets. Daar zijn er dus vier van. Het gemiddelde cijfer van de vier vaardigheden is het rapportcijfer voor

Engels in de onderbouw.” De formatieve aanpak uit de onderbouw loopt in de bovenbouw zo lang mogelijk door; pas aan het eind van leerjaar 3 begint het PTA. “In de vijf onderdelen staan lezen, schrijven, spreken en luisteren weer centraal”, vertelt Karin. “Woordenschat en grammatica hebben geen aparte toetsen, want het idee is dat die in de vaardigheden zijn inbegrepen: zonder woordenschat en grammatica kun je niet lezen, schrijven, spreken en luisteren.”

De resultaten van de eerste drie lichtingen leerlingen die het nieuwe programma hebben doorlopen, zijn verrassend goed. Leerlingen basis en kader scoren op het centraal examen boven het landelijk gemiddelde, en leerlingen gemengd en theoretisch op het landelijk gemiddelde. Karin: “De positieve effecten komen vooral doordat leerlingen zelf keuzes kunnen maken: waarmee wil ik dit leerdoel afsluiten? Kan ik een niveau hoger? Daardoor gaan ze de uitdaging opzoeken.”

Meer weten over de aanpak van de vakgroep Engels van Het Rijks?
Lees [hier](#) het hele praktijkvoorbeeld

Erik Wijnveen

De Beeldredactie: Herbert Wiggerman

3

Keuzevrijheid binnen PTA's

Moet de inrichting van het PTA van een vak er voor alle leerlingen precies hetzelfde uitzien? Het Agora-team van Het KWC in Culemborg vindt van niet. “Je kunt de ruimte die je als school hebt voor een eigen invulling van het schoolexamen prima doorgeven aan de leerling”, zegt conrector Erik Wijnveen.

Dit past bij de onderwijsvisie van de Agora-afdeling, waarin eigen keuzes van leerlingen het vertrekpunt voor het onderwijs zijn. Net als op andere scholen kiezen leerlingen hier een profiel en moeten ze voldoen aan de eindtermen. Hun route naar het diploma kan echter variëren. Voor elk vak krijgen ze door hun vakcoach een voorbeeldplanning aangereikt, waar ze in overleg van kunnen afwijken. Ze kunnen bijvoorbeeld zelf beslissen in welke volgorde ze de onderdelen van een PTA afsluiten en met welke prestatie ze dat willen doen. “Daarbij zie je hun interesses terug”, zegt Erik. “Zo koos een leerling ervoor om het onderdeel ‘plurifome samenleving’ bij maatschappijleer af te ronden met een eigen onderzoek onder asielzoekers in Ter Apel, omdat de asieldiscussie hem bezighield.”

Ongelijk is niet oneerlijk, is de boodschap van het Agora-team. Erik: “In Nederland vinden we het wenselijk dat iedere school een eigen invulling geeft aan het schoolexamen en van die verschillen denken we nooit dat ze de betrouwbaarheid van de examinering in gevaar brengen. Waarom zou dat met verschillen binnen een school dan wel het geval zijn? Zo lang binnen een PTA de eindtermen en beoordelingscriteria maar gelijk zijn, kunnen de trajecten ernaartoe en de afsluitende prestaties best uiteenlopen.”

Je hoeft als school geen agora-concept te hebben om keuzevrijheid binnen PTA's te bieden, zegt Erik. “Onze mate van vrijheid bieden, slaagt denk ik alleen als leerlingen daar vanuit de onderbouw al aan gewend zijn. Maar het is helemaal niet zo ingewikkeld om leerlingen keuzes te geven in de manier waarop ze PTA-onderdelen afsluiten. Dat kan ook in een meer klassikale context.”

Meer weten over het schoolexamen op Het KWC-agora?
Lees [hier](#) het hele praktijkvoorbeeld

Heike Conrad

De Beeldredactie: Herbert Wiggerman

Verskil se-ce

De indicator verschil schoolexamen-centraalexamen (se-ce) maakt sinds 2016 geen deel meer uit van de beoordeling van onderwijsresultaten, maar is wel onderdeel van de handhaving op de examenlicentie volgens de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO 2020).

Artikel 2.62 van de WVO 2020 gaat in op de discrepantie tussen het se-cijfer en het ce-cijfer. De regeling bepaalt dat het gemiddelde verschil, gemeten over drie jaren, niet groter mag zijn dan 0,5. Het is goed om te beseffen dat het gaat om een gemiddeld verschil over drie jaar én dat het gaat om het (gewogen) gemiddelde van alle vakken en leerlingen. Het gaat dus niet om het cijferverschil bij individuele vakken. Daarnaast biedt de wet het bevoegd gezag drie jaar de gelegenheid om het gemiddelde verschil terug te brengen tot een half punt of minder indien dat nodig is.

geschiedenis, en economie zijn met gezamenlijke schoolexamen-projecten begonnen. Houd er rekening mee dat het een groeiproces is, zegt Heike Conrad. “Soms begin je met één vak, waarna zich geleidelijk meer vakken aansluiten. Zorg voor een paar sterke dragers in de school, dan kom je stap voor stap verder.”

De school vindt portfolio's een heel geschikt middel om de hele ontwikkeling van leerlingen zichtbaar te maken. Voor elk project werken de docenten met rubrics waarin ze per onderdeel beschrijven hoe een goed resultaat eruitziet. Cijfers krijgen de leerlingen pas bij de afsluiting van het portfolio; tot die tijd kunnen ze hun prestaties verbeteren aan de hand van geschreven feedback die duidelijk maakt wat ze moeten doen om een onderdeel van 'rood' of 'geel' op 'groen' te zetten.

Begin simpel en bouw daarop voort, is het advies van Vrijeschool Parkstad. Heike: “Wat je doet, zal niet in een keer perfect zijn: er zullen dingen tegenzitten. Val dan niet terug in het oude, maar geloof in je visie en zoek een oplossing die daarbij past.”

Meer weten over het schoolexamen op Vrijeschool Parkstad in Heerlen?
Lees [hier](#) het hele praktijkvoorbeeld

5

Een mondeling bij wiskunde

Op het [Da Vinci College Kagerstraat in Leiden](#) heeft docent Marianne Laponder al drie jaar ervaring met een mondeling schoolexamen wiskunde A in 6 vwo. Leerlingen kiezen een wiskundig onderwerp dat ze interessant vinden, doen onderzoek en vatten hun bevindingen samen in een paper of een poster. Daarover voeren ze een gesprek met Marianne en een collega-wiskundedocent. Dat resulteert in een cijfer dat dertig procent van het schoolexamencijfer uitmaakt.

In een mondeling komen leerlingen die bij schriftelijke toetsen in het nadeel zijn, vaak beter tot hun recht. Met ‘matsen’ heeft dat niets te maken: “Als een leerling voor 30% van het schoolexamen een 8 neerzet omdat die leerling zich heeft ontwikkeld

tot expert in een wiskundig onderwerp, dan is die 8 gewoon verdiend”, zegt Marianne. Daarnaast is een onderzoek plus mondeling een mooie manier om in het schoolexamen vaardigheden aan bod te laten komen die anders onderbelicht blijven.

Ook bij wiskunde C geeft Marianne een schoolexamenopdracht die mondeling wordt afgesloten. Daarvoor werkt zij samen met de docent CKV/O&O. De wiskunde C-leerlingen doen onderzoek naar een wiskundig principe uit het werk van Escher en geven daar een presentatie over.

In de ervaring van Marianne vinden veel leerlingen het prettig om voor wiskunde een keer iets te doen wat niet met cijfers en letters te maken heeft. Ook werkt het

motiverend dat ze keuzemogelijkheden hebben. Voor de docent is een mondeling schoolexamen niet méér werk dan een schriftelijke toets; de drukte zit alleen op andere momenten. Indien goed uitgevoerd, is een mondeling ook niet minder betrouwbaar. Wel is het goed om in het voorexamenjaar een proef te doen, zodat leerlingen eraan kunnen wennen, en om er zoveel mogelijk collega's bij te betrekken. Verder vraagt het vooral een beetje lef!

Meer weten over het mondeling bij wiskunde op het Da Vinci College Kagerstraat?
Lees [hier](#) het hele praktijkvoorbeeld

De Beeldredactie: Eelke Colmijn

Marianne Laponder

4

Vakoverstijgende schoolexamenprojecten

Op [Vrijeschool Parkstad in Heerlen](#) wordt het steeds gebruikelijker dat vakken een gezamenlijk project onderdeel maken van het schoolexamen. Dat past bij de onderwijsvisie, zegt docentcoach bovenbouw en biologiedocent Heike Conrad: “Ons ideaal is dat leerlingen zich als heel mens ontwikkelen. Dan wil je ook de hele ontwikkeling van de leerling toetsen, niet alleen kennis. In het schoolexamen kan dat.”

Daarbij ligt het werken met projecten voor de hand omdat thematisch werken als een rode draad door het vrijeschoolonderwijs loopt. Zo is er nu een scienceproject ('Duurzaam Wahlwiller') dat onderdeel uitmaakt van het schoolexamen voor biologie, natuurkunde, scheikunde, aardrijkskunde, maatschappijleer, NLT, O&O en het praktijkgerichte vak op de havo. Ook aardrijkskunde,

6

Alle school-examens een groen tintje

Terra Meppel vo in Meppel geeft ook niet-groene vakken bij het schoolexamen een groen tintje mee. “Die context spreekt onze vmbo-leerlingen aan”, zegt docent Metty Padding. “De wereld van bloemisten, boeren, hoveniers, het brede groen: daar zitten de onderwerpen die onze leerlingen meekrijgen, die ze in het nieuws zien. Daarmee worden de toetsen voor hen actueel.”

Vakken als Engels en Nederlands gebruiken bij schoolexamentoetsen vooral groene contexten. Bij spreekvaardigheid Nederlands debatteren leerlingen bijvoorbeeld over stellingen die worden aangeleverd door de groensectie. Bij schrijfvaardigheid Nederlands zit een sollicitatiebrief naar een bedrijf in de groensector, en ook de teksten bij grammatica gaan over groene onderwerpen.

De ‘vergroening’ is een van de kenmerken van het vereenvoudigde en vernieuwde schoolexamen op Terra Meppel vo en ook op de andere vestigingen van Terra. Sinds het schooljaar 2020-2021 hebben alle vakken een eenjarig PTA. Dubbelingen in de schoolexamens zijn geschrapt en het aantal PTA-toetsen per vak is sterk teruggebracht. Daardoor is er nu meer tijd voor practica en formatieve toetsen en voor het oefenen voor het centraal examen.

Meer weten over het school-examen op Terra Meppel vo?
Mail naar m.padding@terra.nl

Julian Haerkens

De Beeldredactie: Erik van der Burgt

7

Een portfolio en assessment in het schoolexamen

Leren doe je het beste door te onderzoeken en daarop te reflecteren, vindt **De Nieuwste School** (mavo/havo/vwo). Voor bovenbouwleerlingen havo/vwo met een natuurprofiel speelt het vak natuur, leven & technologie (NLT) hierbij een grote rol. Voor het schoolexamen van dit vak tonen leerlingen hun onderzoeksvaardigheden aan met behulp van een portfolio.

Daarin verzamelen ze bewijzen uit vakken zoals NLT, biologie en scheikunde of uit ervaringen buiten school. Eerst gebeurde dat aan de hand van de lijst met vaardigheden uit domein A van de examensyllabus. “Maar dat was zo’n lange waslijst, dat was niet te doen”, zegt Julian Haerkens, een van de NLT-coördinatoren in 4 vwo. Nu moeten leerlingen aantonen dat ze vier rollen beheersen: innovator, strateeg, specialist en netwerker. Dat wordt getoetst tijdens een assessmentgesprek dat leerlingen twee-aan-twee voeren met twee docenten. Vóór die tijd hebben de leerlingen dan al feedback gehad op hun portfolio. De daarin genoemde punten kunnen ze tijdens het assessmentgesprek toelichten en verbeteren.

Eenheid in de beoordeling is belangrijk, want het portfolio is een schoolexamenonderdeel. Daarom hebben de docenten vooraf in ‘ijkgesprekken’ onderzocht welke taal geschikt is voor de beoordeling en langs welke ‘assen’ de prestaties worden gelegd (op de ene as: hoe relevant is een bewijsstuk?; op de andere as: hoe specifiek is de toelichting die de leerling op het bewijsstuk geeft?).

Door de versimpeling naar vier rollen zijn de assessmentgesprekken concreter geworden en hebben ze voor leerlingen meer betekenis gekregen. Ook is het voor leerlingen makkelijker geworden om bij een opdracht gericht medeleerlingen te betrekken met aanvullende competenties, zegt Julian. “Het portfolio en het assessment moedigen aan dat leerlingen van elkaar leren en dat is een van onze doelen met onderzoekend leren.”

Meer weten over het schoolexamen op De Nieuwste School?
Lees [hier](#) het hele praktijkvoorbeeld

8

Rijnlands Lyceum: vaardigheden toetsen bij geschiedenis

Op het **Rijnlands Lyceum** in Oegstgeest kiest de sectie geschiedenis er sinds een jaar of vijf bewust voor om het schoolexamen anders in te vullen dan het centraal examen. “Wij vinden dat voor een historicus ook vaardigheden van belang zijn die in het centraal examen niet aan bod komen, zoals presenteren en debatteren”, zegt docent Jeffrey Ducaat. “En als 50 procent van het examen bestaat uit een klassieke theoretische toets, laten we dan alsjeblieft in die andere 50 procent deze vaardigheden trainen.”

Het zwaartepunt van andersoortige toetsen ligt aan het begin van de bovenbouw, als het centraal examen nog niet direct in zicht is. Jeffrey: “In 4 vwo

zijn we nog niet bezig met het PTA, daar kunnen we echt experimenteren met creatieve toetsen, zoals een mondeling op basis van zelfgekozen bronnen. In 4 havo en 5 vwo richten we ons meer op de stof voor het school- en centraal examen, maar toetsen we die met behulp van vaardigheden: leerlingen houden bijvoorbeeld een pleidooi en voeren een debat. Het examenjaar beginnen we met een mondeling over de centrale-examenstof. Daarna gaan we met meer klassieke toetsen over de school- en centrale examenstof richting het centraal examen.”

Een groot voordeel van andersoortige toetsen is dat ze leerlingen activeren: aan een debat in een vissenkompstelling kan niemand zich onttrekken. “Natuurlijk vinden leerlingen niet alles even leuk: presenteren is voor sommigen heel spannend”, zegt Jeffrey. “Maar werken aan vaardigheden is wel een natuurlijke manier om hun betrokkenheid te organiseren. Het oefenen van examenvragen vinden ze over het algemeen maar saai. Deze aanpak helpt dus om de aandacht vast te houden. Langer dan een kwartier aandachtig luisteren is lastig, blijkt als ik mijn lessen evalueer; dan gaan de meeste leerlingen

‘uit’. Door ze zelf aan het roer te zetten, boet een les inhoudelijk weliswaar iets in aan niveau, omdat je als docent wat minder kennis kunt overdragen, maar leerlingen doen wel actief mee.”

Steun van de hele sectie én van het management is een voorwaarde. “Je hebt het toch over toetsen voor het schoolexamen. De druk die van examenresultaten uitgaat, moet je niet onderschatten. Als sectie sta je behoorlijk in de picture als je het minder goed doet dan andere secties. Zelfs op een school als het Rijnlands, waar veel openheid en weinig hiërarchie is. Kiezen voor een eigen invulling van het schoolexamen kan betekenen dat je dit terugziet in de centrale-examenresultaten. Onze leerlingen presteren op het centraal examen geschiedenis niet boven het landelijk gemiddelde, al varieert de score per jaar. Dat is spannend om te merken, ook al weten we dat de schoolleiding onze aanpak waardeert en achter ons staat. Maar wij stáán voor deze aanpak. We geloven in het belang van vaardigheden en vinden het gaaf om onze leerlingen zo actief te zien.”

Podcast Waardevol schoolexamen

Samen met de VO-raad en het programma Voortgezet Leren heeft de Tijpcast drie afleveringen over het waardevol schoolexamen gemaakt.

In de afleveringen wordt besproken hoe een schoolexamen beter kan aansluiten bij de visie van school en hoe je meer kleur in het schoolexamen kunt krijgen.

Tijpcast is een wekelijkse podcast over onderwijs. In de podcast wordt stilgestaan bij alles over didactiek, pedagogiek, leren, samenwerken, innoveren, onderzoek, onderwijskundig leiderschap en soms ook filosofie!

→ [Beluister de podcast](#)

9

Bonhoeffer College: alternatieve toetsvormen in mavo bovenbouw

In het schoolexamen op de mavalocatie Geessinkweg van het Bonhoeffer College in Enschede doen andere toetsvormen hun intrede. Daar kunnen leerlingen zelf voor kiezen. Bij PTA-onderdelen van verschillende vakken kunnen zij kiezen voor een meer actieve toetsvorm of een schriftelijke toets.

“We willen toe naar meer eigenaarschap van leerlingen, ook op dit gebied”, zegt teamleider Sjabbo Smedes. “Bovendien zijn vmbo-tl-leerlingen lang niet zo theoretisch ingesteld als we vaak denken. Sommigen kunnen wat zij geleerd hebben veel beter op een andere manier laten zien dan in de vorm van een schriftelijke toets. Ook daar komen we op deze manier aan tegemoet.”

Bij Duits en natuur- en scheikunde kunnen leerlingen van de Geessinkweg bijvoorbeeld kiezen voor een praktische opdracht. Bij wiskunde kiezen ze, naast de toetsvorm, ook het onderwerp dat ze in deze vorm willen afsluiten. In alle gevallen geldt: wie niet tijdig een alternatieve toetsvorm kiest óf de bijbehorende afspraken niet nakomt, maakt alsnog de schriftelijke toets.

Voor de leerlingen is het wennen, zegt examensecretaris Jolanda van den Berg. “Maar doordat ze op tijd een toetsvorm moeten kiezen, laten ze het werk wel iets minder op het laatste moment aankomen dan voorheen.” Docenten hoeven leerlingen ook minder achter de broek te zitten. “Bij niet op tijd inleveren volgt vanzelfsprekend de schriftelijke toets. Dat geeft rust”, zegt Jolanda.

De meeste secties hebben inmiddels in minimaal één periode één of meer keuzemogelijkheden in hun PTA opgenomen. Die afspraak is bij de jaarlijkse herijking van de PTA's in 2019 gemaakt. “Laat je het helemaal vrij, dan zijn er ook secties die er nog niet aan beginnen”, verklaart Sjabbo. “En we willen wel echt toegroeien naar dat eigenaarschap en die keuzemogelijkheden voor leerlingen.”

Sommige docenten maakten zich aanvankelijk wel wat zorgen. Is de betrouwbaarheid van het schoolexamen niet in het gedrang als de ene leerling wordt beoordeeld op een praktische opdracht en de ander op een schriftelijke toets? “Dat hebben we opgelost door duidelijke toetsmatrices en rubrics te maken, die op alle toetsvormen kunnen worden gelegd”, zegt Jolanda. “Van leerlingen en ouders krijgen we hier overigens nooit vragen over.” Een mooie bijvangst van de gezamenlijke zoektocht is dat de secties steeds meer samen doen, ook in de onderbouw. Daar is de school naar analogie van het PTA met een PTO gaan werken: een programma van toetsing voor de onderbouw. “Dat leidt ertoe dat steeds meer secties een periode lang samen optrekken: aardrijkskunde met Duits, wiskunde met Nederlands...”, vertelt Jolanda. “Het mooie is dat leerlingen zich daardoor realiseren dat het onderwijs samenhangt.”

De school blijft de ambities monitoren: doen we nog wel het goede en doet iedereen nog wat we willen? “Dat is belangrijk”, vindt Sjabbo, “want door de tijd en als gevolg van personeelsswisselingen veranderen er gaandeweg wel wat dingen. We willen eigenlijk steeds het hele team weer opnieuw meenemen in onze speerpunten.”

Examenvragen? De Kennisrotonde geeft antwoord

De Kennisrotonde beantwoordt vragen van professionals uit de onderwijspraktijk met kennis uit onderzoek. We lichten drie vragen uit.

1 Wat zijn de effecten van het aanbieden van één of meerdere herkansingen bij toetsen op het leergedrag en de leerresultaten van leerlingen in het vo?

Er is weinig bekend over de effecten van herkansingen op het leergedrag en de leerresultaten in het voortgezet onderwijs. Onderzoek in het hoger onderwijs wijst uit dat studenten afzonderlijke toetsen minder goed voorbereiden als er veel herkansingsmogelijkheden zijn, maar ook dat de kans toeneemt dat ze een toets uiteindelijk met een voldoende afsluiten. Het moment van herkansen, de voorwaarden en de manier waarop ze meetellen voor het eindcijfer zijn daarop van invloed. Omdat deze effecten verschillen per student, is het lastig om algemene uitspraken te doen.

[Lees hier het hele antwoord.](#)

2

Beïnvloedt ervaringsleren de examenresultaten van vmbo-leerlingen?

Onderwijs dat bestaat uit ervaringsleren en/of leren buiten de schoolmuren in combinatie met leren in de klas heeft positieve effecten op leerprestaties. Verder zijn er positieve effecten op niet-cognitieve vaardigheden zoals onderlinge samenwerking. Het gaat om buitenlands onderzoek onder leerlingen in het voortgezet onderwijs én volwassen studenten of cursisten. De resultaten kunnen daarom mogelijk niet een-op-een naar vmbo-leerlingen worden vertaald.

[Lees hier het hele antwoord.](#)

3

Wat is het effect van het aantal toetsen op de ervaren toetsdruk van middelbare scholieren?

In het voortgezet onderwijs blijkt er geen relatie te zijn tussen het aantal toetsen dat leerlingen moeten maken en hun ervaren toetsdruk of toetsstress. Dit sluit aan bij bevindingen in het hoger onderwijs, waar die relatie evenmin wordt gevonden. Andere factoren zoals geslacht, migratieachtergrond, onderwijstype of prestatiecultuur spelen een grotere rol in de ervaren toetsdruk dan het aantal toetsen.

[Lees hier het hele antwoord.](#)

KENNISROTONDE
van het NRO

→ Lees de meest recente inzichten op kennisrotonde.nl

→ Heb je zelf ook een vraag? Stel hem dan op kennisrotonde.nl/stel-je-vraag

Deze publicatie is een initiatief van het
VO-raad programma Voortgezet Leren.

VO-raad

Aidadreef 4

3561 GE Utrecht

www.vo-raad.nl

©VO-raad december 2025, Utrecht